

מו"ר הגאון רבי משה חיים דימנטמן שליט"א
ראש הכולל

עניני חדש

א

"ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה עד הביאכם את קרבן אלקיכם חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם" (ויקרא כג, יד).

ובמסכת קידושין (לז, ב – לח, א) איתא:

בשלמא למ"ד: מושב - כל מקום שאתם יושבים משמע, היינו דכתיב: ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול, מעיקרא לא אכול, אלמא אקרוב עומר והדר אכול, אלא למ"ד: לאחר ירושה וישיבה, ניכול לאלתר! לא הוּו צריכי.

והקשה הטו"א (ר"ה יג, א), דצ"ב מדוע מעיקרא (קודם הקרבת העומר) לא אכול הרי אפילו דבר טמא אשתרי להו בשבע שכיבשו, כ"ש חדש. דאיתא בפ"ק דחולין יז, א בעי ר"י אברי בשר נחירה, שהכניסו ישראל עמהם לארץ מהו. ומתמה הגמ' אימת – אילימא בשבע שכיבשו, השתא דבר טמא אשתרי להו דכתיב 'ובתים מלאים כל טוב' ואמר רב קדלי דחזירי, בשר נחירה מבעי. ומתרצת הגמ' אלא לאחר מיכן. ולשינויא בתרא שם – כי אשתרי שלל של נכרים, דידהו לא אשתרי (וי"ל דחדש חשיב דידהו דא"י מוחזקת וכו', ע"ש). ולשינויא קמא דהתם, דאינו מחלק בין שלל של נכרים לדידהו לאו משום איסור חדש הוא דלא אכלי אלא דלא הוּו צריכים שהיו מסתפקים ממן שבכיליהם כדאיתא ביקידושין לח, א.

עוד תרץ הטו"א: "דלא הותר להם אלא איסור שא"א לבוא לעולם לידי היתר כמו בשר נחירה ודבר טמא אבל איסור שאפשר לבוא לידי היתר כמו חדש לא דלמה להו למיכלי בעודו עומד באיסור". והביא ראיה לדבריו מכתובות כה, דבשבע שכיבשו נתחייבו בחלה ולכאורה הרי אשתרי להו וליכא למימר נתחייבו בחלה אם גלגלו בז' שכיבשו והניחו לאחר מכן כדמשני אאברי בשר נחירה, דפשיטא דקרא משמע שאכלו מיד כשבאו לארץ ונתחייבו בחלה כדכתיב בבואכם אל הארץ וגו' והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'. אלא ודאי שחלה הואיל ויש לו תקנה לבוא לידי היתר לא הותר להם שכן לעיסה הטבולה לחלה יש היתר ע"י הפרשה.

ובגמ' חולין יז, א איתא שבשבע שכבשו היו רשאים לאכול מאכלות אסורות ונלמד מהפסוק (דברים ו, י-יא) "והיה כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבתך לאברהם ליצחק וליעקב לתת לך ערים גדלת וטבת אשר לא בנית. ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וברת חצובים אשר לא חצבת כרמים וזיתים אשר לא נטעת ואכלת ושבעת". אמר רב מה דכתיב ובתים מלאים כל טוב אפילו קדלי דחזירי מלמד שאפילו דברים טמאים הותרו להם.

ובגמ' מבוארות שתי לישנות. ללשון אחת בשבע שכבשו אישתרי אפילו שלל ישראל ולא דוקא שלל עכו"ם. ולל"ב שם הותרו אך ורק איסורים משלל עכו"ם.

ב

והנה, הרמב"ם בהלכות מלכים (ח, א-ב) כתב וז"ל:

[א] חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך, מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן.

[ב] וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו וכו'.

הרמב"ן עה"ת משיג על דברי הרמב"ם וז"ל:

ואין זה נכון, שלא בשביל פקוח נפש או רעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, אלא לאחר שכבשו הערים הגדולות והטובות וישבו בהן התיר להם שלל אויביהם. ולא בכל חלוצי צבא, אלא בארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו כמו שמפורש בענין. וכן יין נסך שהזכיר אינו אמת, שבכל איסורי ע"ז היא עצמה ומשמשיה ותקרובת שלה הכל אסור, שנאמר (להלן ז, כו) שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא.

נמצא לדעת הרמב"ם הותר להם אפילו במלחמת הרשות ודוקא בשעה שירעב וליכא היתר לפניו ולחלוצי צבא בלבד. וכן יין נסך הותר.

ולדעת הרמב"ן קאי בכיבוש א"י ולא במלחמת הרשות, לאו דוקא אם ירעב ולא לחלוצי צבא בלבד ואילו יין נסך לא הותר.

ובהסבר מחלוקת הרמב"ם והרמב"ן מקובל לומר שהרמב"ם מדמה היתר מאכלות אסורות במלחמה להיתר יפת תואר וזהו יסוד ההיתר דלא דיברה תורה אלא כנגד היצר ובגדר 'דחוייה' ולכן ס"ל לרמב"ם דההיתר הוא רק אם ירעב כשם שיפת תואר הותרה רק אם תקפו יצרו וכן מוגבל ההיתר לחלוצי צבא בלבד ולא לשאר העם כמו יפת תואר – 'בשעת שביה' והיתר זה הוא אף במלחמת רשות. וההיתר כולל יין נסך דומיא דיפת תואר (הרמב"ם כתב בהלי' איסוי"ב חומר האישות עם גויה – כבועל בת אל נכר). ובכך מוסברת סמיכות הלכות אי' וב' ברמב"ם.¹

הרמב"ן סובר דגזה"כ היא, שנאמר ובתים מלאים כל טוב ויסוד ההיתר בגדר 'הותרה' ולכן שפיר הותר להם אפילו מצוי לפנייהם היתר. ודמי להא דאמרין גבי טומאה שהותרה בציבור למ"ד דס"ל כן עיי' יומא ו,א.

ולפי האמור, אפשר לומר דאמרה הגמ' בחולין יז,א בעי ר' ירמיה לר"ע שבשר נחירה הותר במדבר ונאסר משנכנסו לארץ – מה דין אברי בשר נחירה שהכניסו עמהם – הואיל ובשעת נחירתן היה היתר תו לא נאסרו או לא. והקשו בגמ' אימא אילימא בשבע שכבשו השתא דבר טמא אישתרי להו דכי ובתים מלאים כל טוב ואפילו קדלי דחזירי בשר נחירה מבעי אלא לאחר מכן ואיבעית אימא לעולם בשבע שכבשו כי אישתרי להו שלל עכו"ם דידהו לא אישתרי, תיקו.

הטו"א (ר"ה יג,א), הגרע"א (מנחות פד,א), ומהר"ץ חיות (חולין שם) הקשו לשיטת הרמב"ם – מה שאלת הגמ' השתא דבר טמא אישתרי בשר נחירה מבעיא, הרי לשיטת הרמב"ם עדיין יש להסתפק בדין אברי בשר נחירה למי שאינו במצב של 'כי ירעב' או למי שאינו מחלוצי צבא, וצ"ע.

רע"א תרץ, וז"ל: "ונראה לומר דל"ק מידי, דהרמב"ם ס"ל דזה תליא בשני תירוצי הגמ', לס"ד שם דס"ל דאף שלל דידין אישתרי והיינו דהיה מותר בכל ענין אף בשלא ירעב (ואף למי שאינם חלוצי צבא), אבל ללי"ב דשלל דידהו לא אישתרי, י"ל שהיתר זה אינו אלא כי ירעב וכן פסק הרמב"ם".

לפי האמור ניתן ליישב קושיית הטו"א (הנ"ל אות א) אמאי לא אכלו את המצות מחדש והרי הותרו להם קדלי דחזירי, דללישנא בתרא וכפסק הרמב"ם ההיתר הוא לחלוצי צבא בלבד.

¹ עיי' ריב"ש ס"י רנה ובאור שמח במקום.

ג

הבאנו לעיל הגמ' בקידושין

בשלמא למ"ד: מושב - כל מקום שאתם יושבים משמע, היינו
דכתיב: ויאכלו מעבור הארץ ממחרת הפסח, ממחרת הפסח אכול,
מעיקרא לא אכול, אלמא אקרוב עומר והדר אכול, אלא למ"ד:
לאחר ירושה וישיבה, ניכול לאלתר! לא הוה צריכי.

ובירושלמי (ערלה ג, ז) אמרי מה מקיימין רבנן טעמא דחדש בכל מושבותיכם
ומשני שכן יצא בחוץ. ופירושו דקרא אתי לרבות חדש שיצא לחו"ל דנשאר בו
איסור חדש אף בחו"ל. פירות א"י שיצאו לחו"ל, ר"א מחייב ור"ע פוטר
והלכה כר"ע. וכן פסק הרמב"ם (תרומות א, כב).

וכתב שם המל"מ, שמחלוקת זו דוקא כשהחיוב נוצר בחו"ל, ר"ל שגלגל
העיסה ומירח הכרי בחו"ל. ר"א סובר דאזלין בתר גידולו וכיון דהוי פירות
א"י חייב בתרו"מ ור"ע ס"ל דאזיל בתר קביעות למעשר ולכן ס"ל דפטור.
אבל אם גלגל העיסה ומירח בכרי בא"י, דזה פשיטא דאליבא דר"ע אף
שיצאו לחו"ל חייבין בחלה ובמעשר מן התורה, דחיוב שנתחייבו בהיותם
בארץ לא פקע מינייהו.

ומקשה האחיעזר (חיו"ד רלט) א"כ ל"ל קרא בכל מושבותיכם, דיש איסור
חדש על תבואת א"י שיצאה לחו"ל הא פשיטא מכיון שכבר חל עליהו איסור
תו לא פקע וקרא למה לי והרי פשוט הוא שפירות ערלה וכלאי הכרם שגדלו
בא"י פשיטא דאין יציאתם לחו"ל מוציאתן מידי איסורים שחלו עליהם
וא"כ ה"ה חדש אחר שנאסר בא"י כיצד איכא ס"ד שיחזור להיתר ביציאה
לחו"ל.

ותירץ האחיעזר, דמאי דאמרינן במסכת כריתות ה, א: "א"ר יצחק האוכל
לחם קלי וכרמל לוקה שלש". ומחדש בעל האחיעזר, דחיוב דלחם חייל רק
משהגיע לקרימת פנים והוי לחם, ובשעה שהוא לחם פקע חיוב דקלי וכרמל,
דאל"כ על לחם גרידא היה לוקה שלש ולהכי אם יצא החדש לחו"ל ואפאו
בחו"ל הו"א דלא חל חיובא דלחם בחו"ל וכמו דליכא חיוב חלה בעיסה
מקמח א"י שנתגלגלה בחו"ל דהוי חיוב חדש שטרם חל, וא"כ סד"א דלא
יחול בחו"ל, ולכך שפיר איצטריך קרא דבכל מושבותיכם לחדש שחל בחו"ל.

ובהא דחידש האחיעזר דלחם הנאפה מקלי וכרמל, פקעו איסורי דקלי וכרמל
וחייל עליהו איסורא דלחם, דאל"כ אמאי אינו לוקה שלש באכילת הלחם

גרידא. ואפשר לומר כמו המנ"ח (מ' שג), שמחלק בחיובי חדש בין קלי וקרמל לבין לחם לענין חיוב מלקות, דקלי וקרמל בשיעור כזית אינו אלא מעצם הדגן ואין מין אחר יכול להשלימו לכזית, משא"כ בכזית לחם לוקה, אע"פ שאין בדגן שבו כזית, דהא המים משלימין אותו לכזית, ומ"מ חייב, שלחם אמרה תורה ובהכי חייביה רחמנא, דאכילת כזית לחם אסרה תורה וכזית לחם הוא עם תערובת קמח ומים.

ובתוס' במסכת שבועות כג, ב אמרי דאפילו לר' יוחנן דס"ל ח"ש אסור מה"ת, מ"מ לענין אחע"א אמרינן דעל ח"ש לא חשיב מושבע ועומד מהר סיני ושפיר חל איסור על איסור ח"ש. ואם כנים הדברים הא דחידשה תורה באיסורא דלחם דכל שיש בו כזית דגן פירושו דמצטרפים המים להשלים השיעור לחיוב מלקות ממילא ליכא הוכחה דאיסור לחם מפקיע איסור דקלי וקרמל (ואיסור לחם שפיר חייל על ח"ש דקלי וקרמל).

ולפי חידושו של האחיעזר מתורצת קושיית המקנה בקידושין לח, א. תוס' הביאו ירושלמי, שהקשה אמאי לא אכלו מצות בליל פסח בגלל איסור חדש, יבוא עשה דמצה וידחה ל"א דחדש. והקשה המקנה, דבפסחים לה, ב אמרי דאינו י"ח במצה של טבל דכתיב לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל לר"ש דס"ל אין איסור חל על לאיסור ואינו עובר משום בל תאכל חמץ והכא נמי מה מקשה הירושלמי שיבוא עשה דמצה וידחה לא תעשה דאיסור חדש מדין עדל"ת והרי איסור חמץ לא חל על איסור חדש.

ולפי האמור, ניחא. בעת לישת העיסה אילו היה מחמיץ היה שפיר חל איסור חמץ על החדש דלחם דקדים איסור חמץ וחייל בהדיה איסור לחם בשעה שאיסור קלי וקרמל יורדים והי איסור חדש דלחם ואיסור חמץ איסור בת אחת ושפיר הוי בכל כל שישנו בבל תאכל חמץ ומובנת קושיית הירושלמי דיבוא עשה דמצה וידחה ל"ת דחדש.